

- FRASER, BRUCE 2013. Combinations of contrastive discourse markers in English. *International Review of Pragmatics* 5/2: 318–340.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2013. A diskurzusjelölők alaptermészete a pragmatikai szemlélet tükrében. *Magyar Nyelv* 109: 157–162.
- GONZÁLEZ, MONTSERRAT 2004. *Pragmatic markers in oral narrative. The case of English and Catalan*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- KOCZOGH HELGA VANDA 2012. *The effects of gender and social distance on the expression of verbal disagreement employed by Hungarian undergraduate students*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- MNSZ2 = *Magyar nemzeti szövegtár*. Felújított, kibővített, új funkciókkal ellátott változat. ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/> (2021. 05. 31.)
- MTSZ = *Magyar történeti szövegtár*. ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. <http://www.nytud.hu/hhc> (2021. 05. 31.)
- TMK = *Történeti magánéleti korpusz*. ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. <http://tmk.nytud.hu> (2021. 05. 31.)
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987. *Discourse markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHIRM ANITA 2021. *Diskurzusjelölők szövegeken innen és túl*. Loisir Kiadó, Budapest. (Megjelenés alatt.)

SCHIRM ANITA
Szegedi Tudományegyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Végő búcsú Kemény Gábortól

Kollégái, barátai közül sokan tudtuk róla, hogy betegeskedik. De tudtuk azt is, hogy mekkora az élni akarása és a lelkiereje, tudtuk, hogy szeretett családja mellett mennyi minden ad neki erőt, éltető energiát: sok a nyelv, a stílus, az annyira szeretett Krúdy-próza jobb megismerését előrevívó munka elkészítésének terve mellett számos olyan tudományos közéleti feladat végigvitelének szándéka, amelyet a rá annyira jellemző segítőkészségből, lelkiismeretességből, baráti gesztusból vállalt. Legutolsó könyve, a tavaly megjelent *Tanuljunk magyarul is!* kötet előszavának utolsó bekezdésében (KEMÉNY 2020: 10) ezt írta még: „Bízom benne, hogy a Sors ad még lehetőséget a folytatásra. Ezért most nem is írom ide, hogy VÉGE”. – 2021. március 7-én a Sors végül mégis leírta ezt az annyira fájó szót.

Személyében a magyar nyelvészet olyan kiváló művelőjét veszítette el, aki a ma már sajnos egyre kevésbé létező hagyományos vagy helyesebben inkább talán klasszikusnak mondható, igazi filológia szerinti kivételesen széles körű és az általa művelt diszciplínák legapróbb részleteire is kiterjedő tudással rendelkezett. Ezt a túlzás nélkül rendkívüli méretűnek nevezhető ismeretanyagot alkotó szellemű tudósként, vagyis példamutatóan ötvözve az erudíciót az invencióval, nagy jelentőségű és hatású tanulmányokban, monográfiákban hasznosította, szintetizálta, adta és fejlesztette tovább.

Tudósi habitusának, mint ahogyan minden emberi kapcsolatának, meghatározó jellemzője volt a szó legjobb, legnemesebb értelmében vett úriemberség: az igény, érzékenység és képesség a legmagasabb minőségre, a maximális tisztelet mások szakmai eredményei iránt, a végtelenségig terjedő megbízhatóság, pontosság, a legapróbb megnyilvánulásokban, adatokban, következtetésekben is, a szerénység és a nagyvonalúság: ő maga soha nem kért, de bármikor szívesen, önzetlenül adott, időt, tanácsot, szakmai támogatást, jó szót.

A tudósi és a magánemberi lét nemigen vált el nála, mert egész életét a tudománynak szentelte. Mindennapjaiban, baráti beszélgetéseiben, magában elgondolt terveiben – rajongva szeretett családján kívül – általában ugyanaz foglalkoztatta, mint ami tanulmányaiban, könyveiben, egyetemi óráin: a nyelv, a stílus és ezek alapjainak, a gondolkodásnak és az emberi érzelmeknek a kérdései.

A nyelvtől a stílusig című könyvének (KEMÉNY 2010) bevezető jellegű írásában, szakmai vallomásában tudományos pályafutásának három fő területét nevezte meg: a stilisztikát, a nyelvművelést és a lexikográfiát. Ezzel összefüggésben, de még inkább Kemény Gábor szerény, öniróniára is hajlamos stílusát tükröző volta miatt is hadd idézzem itt ennek az írásnak a címét „Hogyan (nem) lettem nyelvész?”. A szójátékos-ironikus (nem) nyelvész-önbesorolás egyrészt arra utal, hogy – ahogyan ő mondja – „e három területet a szakma nem tekinti »igazi« nyelvészetnek” (KEMÉNY 2010: 9), másrészt arra, hogy Kemény Gábor inkább tartotta magát filológusnak, mint „egyszerűen” nyelvésznek. Kedves mesterét, Kovalovszky Miklóst követve mondta ezért aztán magáról: „csak filológus vagyok” (uo.). (De persze – kérdezhetnénk – lehet-e annál szebb tudományos szándék, van-e annál nagyobb feladat, mint „csak” filológusnak lenni?)

Kemény Gábor legfőbb és szívéhez legközelebb álló szakmai területe a stilisztika volt, amely igazi terepe a filológusnak, hiszen egyaránt lehetőséget ad a szigorúan nyelvészeti megközelítés mellett az irodalommal való elmélyült foglalkozásra is. Egyik jelentős tudomány-rendszertani tanulmányában éppen ő maga mutatta be ennek a diszciplinának a kivételes helyét, vagyis azt, hogy a stilisztika olyan interdiszciplína, amely „a nyelv- és az irodalomtudomány határsávjában, metszetében helyezkedik el” (KEMÉNY 2000: 301). Első nagyobb stilisztikai munkája a Nyelvtudományi Értekezések sorozatban 1974-ben megjelent Krúdy képalakotása című értekezés (KEMÉNY 1974). Szinte hihetetlennek tűnik, hogy húszas éve elején írta a Krúdy-szakirodalomnak ezt a máig alpműnek számító kiemelkedő teljesítményét. Ennek a munkának minden vonatkozása, minden egyes részlete azt mutatja, hogy az egyetemről alig kikerült fiatalember már ekkor teljes tudományos vértességgel rendelkezik: a Krúdy stílusát leginkább meghatározó stílusjegy, téma kijelölése, választása, a teljességre törekvő fogalmi igényesség, a kristálytisza logikát mutató rendszerezések, a mikroelemzések érzékeny megfigyelései: mindazok a kiváló erények már itt jelen vannak, amelyek későbbi stilisztikai munkáinak is meghatározó jegyei. Ezt az első, nyugodtan állíthatjuk, szakmai remekművet számos további nagy jelentőségű, Krúdy stílusát tárgyaló tanulmány és kötet követte, amelyek a Krúdy-kutatás legmeghatározóbb alakjává tették őt: Képszerűség és kompozíció Krúdy prózájában (KEMÉNY 1975), Szindbád nyomában (KEMÉNY 1991), Képekbe menekülő élet (KEMÉNY 1993), Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról (KEMÉNY 2016). Mint az utolsó munka alcíme is jelzi, a nagyon szeretett Krúdy mellett más jelentős prózaírókra, sőt lírikusokra is kiterjedt figyelme, főként 20. századiakra, de másokra is. Így egyebek mellett fontos tanulmányokat publikált Kemény Zsigmond,

Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Weöres Sándor stílusáról is (l. KEMÉNY 2016). A legutóbbi időkben pedig rendszeresen olvashattuk rövid, de mégis mély, egy-egy vers lényegét, stílusát a rá jellemző pontossággal és árnyaltsággal bemutató verselemzéseit az Édes Anyanyelvünk folyóirat általa létrehozott Szép magyar vers rovatában.

A stílus volt nyelveműelői felfogásának is a kiindulópontja. Ennek jegyében még 1989-ben máig érvényes javaslatot fogalmazott meg a stilisztikai szempontok hasznosításáról, egy stilisztikai szemléletű nyelveművelésnek a megteremtéséről: „csak egy ilyen felfogású és módszerű nyelveműveléstől remélhetjük, hogy meg tudja ismertetni a nyelv-közösség tagjaival az anyanyelvben rejlő kifejezési lehetőségek sokféleségét” (KEMÉNY 1989: 493). Ebből az elvi kiindulópontból születtek tanulságos és élvezetes stílusú nyelveműelői cikkei. Ezekben soha nem megróni, „megrendszabályozni” akart valamilyen nyelvi vétség miatt (mi sem állt távolabb tőle!), hanem tanítani, példával megmutatni, hogy amit „kimondunk vagy leírunk, ne csupán érthető és szabályos legyen, hanem kifejezze mindazt az érzelmi és hangulati többletet is, ami közlésünk fogalmi tartalmát kiegészíti és szubjektív hitelességét adja” (KEMÉNY 1989: 493). Utolsó, 2020-ban megjelent nyelveműelői gyűjteményének, a Tanuljunk magyarul is! kötetnek a címében szereplő többes szám első személyű igealak is pontosan jelzi, hogy – a nemegyszer túlzó, tévesen általánosító módon a nyelveművelést elítélők sommás véleményével szemben – soha nem kioktató módon, stílusban szóló nyelveműelői írásaiban, hanem partnernek, társnak tekintve az olvasót. E köteten kívül – nem szólva most kötetben meg nem jelent cikkeiről – idetartozó munkái közül ma is tanulságos, nagy haszonnal forgatható a Hivatalos nyelvünk kézikönyve című kiadvány, melyet Bíró Ágnessel és GRÉTSY LÁSZLÓVAL közösen írt (BÍRÓ–GRÉTSY–KEMÉNY 1976), a Nyelveműelői kézikönyv (GRÉTSY–KEMÉNY 1996) és a Nyelvi mozaik. Válogatás négy évtized nyelveműelői írásaiból című gyűjtemény (KEMÉNY 2007).

A harmadik terület, a lexikográfia, azaz a szótárkészítés az 1990-es években jelent meg munkásságában. Az 1992-ben megjelent, 14 000 címszót tartalmazó Képes diákszótárt GRÉTSY LÁSZLÓVAL közösen szerkesztette (GRÉTSY–KEMÉNY szerk. 1992), a Magyar értelmező kéziszótár második kiadásának (PUSZTAI főszerk. 2003) egyik szerkesztője, illetve egyedüli lektora volt. Általános lektorként haláláig részt vett a magyar lexikográfia legnagyobb, napjainkban is folyó munkálatában: A magyar nyelv nagyszótárának (ITTÉS főszerk. 2006–) készítésében.

A számos publikáció és előadás mellett munkahelyi kötelezettségeit is a rá jellemző módon, azaz a lehető legmagasabb szintű igényességgel, felelősségtudattal, odaadással teljesítette. (A kutatói tevékenység és a munkahelyi feladatkör természetesen részben egybe is esett, különösen igaz ez a lexikográfiai munkásságra.) Hűséges típus volt ebben is, mint ahogyan tudományos témái tekintetében is. Fél évszázadon át szolgálta a Nyelvtudományi Intézetet, és közel három évtizeden át volt a Miskolci Egyetem oktatója. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1971-től dolgozott, előbb tudományos ösztöndíjas gyakorlonki beosztásban (1973-ig), ezután tudományos segédmunkatárs, 1976-tól tudományos munkatárs, 1988-tól tudományos főmunkatárs, 1988 és 1993 között tudományos osztályvezető is, 2002-től tudományos tanácsadó; 2010-től nyugdíjas, de a Nagyszótár szerződéses munkatársaként továbbra is részt vett az intézet munkájában. A Miskolci Egyetemen 1994-től tanított, amikor is docensi kinevezést kapott a Magyar Nyelvtudományi Tanzsékre, 2003-ban lett egyetemi tanár, miután 2002-ben előbb elnyerte az MTA doktora

címet, majd még ugyanebben az évben habilitált. 1998-tól 2003-ig a tanszékvezetői tisztséget is betöltötte, 2018 májusától professor emeritusként maradt az egyetem kötelékében.

A szakmai közélet számos fórumán haláláig tevékeny volt: aktív tagja volt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak, a Nemzetközi Magyar Filológiai (Hungarológiai) Társaságnak és az Anyanyelvápolók Szövetségének, 1976-tól több évtizeden át vett részt különféle akadémiai bizottságok munkájában (anyanyelvi, magyar nyelvi, nyelvtudományi bizottság, stilisztikai, magyar nyelvészeti munkabizottság); a Magyar Nyelvőr szerkesztőbizottságának 1982-től volt tagja, 1992-től egyik szerkesztője az Édes Anyanyelvünknek. Szívesen és gyakran tartott előadásokat a Magyar nyelv hetén, rendszeres előadója volt az adai Szarvas Gábor nyelvművelő napoknak.

Munkásságát számos kitüntetéssel, ösztöndíjjal ismerték el. A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1978-ban Gombocz Zoltán-emlékéremmel, 2012-ben Kosztolányi Dezső-díjjal jutalmazta, 1999-ben pedig Lőrincze Lajos-díjat kapott az Anyanyelvápolók Szövetségétől.

Nincs és nem lesz már velünk többé testi valójában, bár annyira közeli még, szinte ott van a szemünk előtt, mintha látnánk, jellegzetes, kedvesen szerény mosolya. Eleven még, mintha hallanánk, a sok tökéletesen találó, a rá annyira jellemző „l'esprit français” értelmében szellemes, finoman, bölcsen ironikus megjegyzése. – De most is itt van velünk, és neki is szóló válaszra, továbbgondolásra késztet megannyi új távlatokat nyitó tudományos meglátása, okfejtése. Termékeny gondolatai könyveiben, tanulmányaiban továbbra is élnek, hatnak, élni és hatni fognak, mindaddig, míg csak létezik filológia, tudomány. Búcsúzunk – de velünk marad örökké már.

Hivatkozott irodalom

- BÍRÓ ÁGNES – GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR 1976. *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Pénzügyminisztérium, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR szerk. 1992. *Képes diákszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR 1996. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Auktor Könyvkiadó, Budapest.
- ITTZÉS NÓRA főszerk. 2006–. *A magyar nyelv nagyszótára* 1–. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1974. *Krúdy képkalkotása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1975. *Képszerűség és kompozíció Krúdy prózájában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1989. A pozitív nyelvművelés időszerű kérdései. *Hungarológiai Közlemények* 21: 489–493.
- KEMÉNY GÁBOR 1991. *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1993. *Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képkalkotásáról és a nyelvi kép stilisztikájáról*. Balassi Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2000. Szkülla és Kharübdisz között: a stilisztika feladatai és lehetőségei az új évezred küszöbén. *Magyar Nyelvőr* 124: 298–310.
- KEMÉNY GÁBOR 2007. *Nyelvi mozaik. Válogatás négy évtized nyelvművelő írásaiból*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2010. *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2016. *Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

KEMÉNY GÁBOR 2020. *Tanuljunk magyarul is! Válogatott nyelvvelő cikkek 2009–2019*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

PUSZTAI FERENC főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

PETHŐ JÓZSEF
Miskolci Egyetem

Békési Imre

(1936–2021)

1. Tanító, felső tagozatos tanár, nevelőtanár. A kalocsai gimnáziumot elkezdte a kiskamasz Békési Imre, de érettségi vizsgát a tanítóképzőben tehetett. („Egyéb” származása miatt nem is álmodhatott másról.) Továbbtanulását tanítóskodása után kezdhette el, de nem egyetemen, hanem a Szegedi Pedagógiai Főiskolán. Kiváló tanárai segítették az elméleti érdeklődésű hallgatót, s ő hamarosan a legjobbak közé került. 1958-ban magyar–történelem szakos tanárként került vissza Kalocsára. Korának neveléstudományi szakembere, volt tanára, Szvéték Sándor hívta meg nevelőtanárnak formálódó kollégiumába.

Amikor ezeket a sorokat írom, éppen hatvan éve annak, hogy 1961 májusának végén megismertem Békési Imrét. Kitűnt a nevelőtanárok közül: fiatal volt, kollégái kétszer idősebbek voltak nála. Nem volt szüksége arra, hogy felemelje a hangját. A kultúra területét irányította, izléselesen öltözködött; volt stílusa. Képes volt arra, hogy három év alatt magyar–történelem szakos középiskolai tanári diplomát szerezzen az ELTE-n, aztán pedagógia szakos oklevelet a JATE-n. Feltűnést keltett Kalocsán Illyés-műsora; s a kollégiumban pezsgő irodalmi életet teremtett.

2. A felsőoktatás tanára. Békési Imre mindenekelőtt tanár volt: „életem első számú áldozata, azaz értelme a tanítás volt és maradt. Egy addig nem közismert nyelvi összefüggés felismerése is örömet szerzett ugyan; másféle és emberibb érzést okozott a tanítványaim tekintetében felvillanó öröm” (BOLLA szerk. 1999: 5). 1963-tól a 2010-es évekig dolgozott anyaintézményében, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán és jogutódjaiban. Időközben ellátogatott a moszkvai Lomonoszov Egyetemre, a berlini Humboldt Egyetemre, a Torontói Egyetemre (USA), az Ungvári Egyetemre, a Kolozsvári Egyetemre, az Újvidéki Egyetemre, a Kárpát-medence magyar tanszékeire (Nagyvárad, Nyitra, Pozsony, Szabadka). Tanított a magyar nyelvhasználat aktuális kérdéseire, a szintaktikai elemzésre, a kialakulóban lévő szövegkutatás útjainak tisztázására. És tanított minden fórumon az értékek tiszteletére, az emberségre, a nyelvhasználatban föltároló gyakorlati teendők higgadt megközelítésére. A teóriákat a praktikus megvalósíthatóság tükrében és érdekében vizsgálta, a tanítványaira koncentrálnak tanár nézőpontjából. Tanított a magyar nyelv hetén, tanított a zombói Wesselényi Miklós Népfőiskolán (25 évig), tanított a MÚOSZ Újságíróiskoláján. Eredményeit közzétette nyelvészkonferenciákon és konferenciákon.

3. Békési Imre, a kutató. Inczeffi Géza hívta Szegedre a képzett kollégát, ő pedig táskájában mintegy százlapnyi kéziratot is hozott magával Kalocsáról, nevelőapja műhelyének köteles szótárával, leírásaival. Így vált lehetővé, hogy Bálint Sándor és Nyíri Antal segítségével egy év múlva bölcsészdoktori oklevelet vehetett át. Válogatott közleményei között föltüntette a bölcsészdoktori értekezésének továbbgondolásait 1964-ben, 1969-ben, 1971-ben a főiskolai actában (AAPSZ), s a kilencvenéves Nyíri Antalt köszöntő könyvben, 1997-ben, majd 2004-ben is visszatért hozzá.

Inczeffi a maga földrajzinév-kutatásainak folytatását remélte tanársegédjétől, Békési Imre azonban eleinte Gombocz Zoltán elméleti keretében gondolkodott, és pedagógiai/tantárgy-pedagógiai írásokat publikált; Benkő László, majd Török Gábor hatására azonban a tanszéki szövegkutató vonalat követte. (A tanszéken készült el az első magyar költői szótár, Juhász Gyula verseiből.) Békési a 70-es évek közepén országosan ismert felsőoktatás-szakértő (BÉKÉSI 1973). Előadásaira úgy készült még a 2010-es években is, mintha elsők lettek volna. Mindig kereste a lehető legjobb, a lehető leghatékonyabb megoldást, a legszemléletesebb példát. A magyarországi tanárképzésben 1963-tól 2016-ig vett részt, 1982-től 2000-ig tanszékvezetőként, két turnusban főigazgatóként.

3.1. Deme László munkatársa. Békési Imre a szegedi bölcsészkarra került, Deme László adjunktusának hívta a munkatársai közé. Létrejött a Rác Endrétől „szegedi iskola” néven emlegetett alkotóműhely; ebbe kapcsolódott bele Dienes Dóra, Galgóczi László, M. Korchmáros Valéria, Nagy L. János, Rozgonyiné Molnár Emma és Szabó József is.

DEME LÁSZLÓ kulcsterminusai: megszerkesztettség és beszerkesztettség, főkapcsolás és alkapcsolás (= főviszony és alviszony), mondategész és mondategység, színterjedés és tömbösödés. BÉKÉSI IMRE figyelmét a tömbösödés ragadta meg: tüzetesen kereste a rövidszövegekben, szövegdarabokban a tagolódás, a szakaszolás egységeit: a tömböket. Nem a nyelvész asztalán konstruált példákat elemzett és tipizált, hanem valós, mindennapos nyelvi tények tömbjeit. 1976-ban tudományos minősítést szerzett: a nyelvtudomány kandidátusa lett. Nem elégedett meg a nyelvi tényekről alkotott saját megítélésével: 1982-es könyvének híryanagjáról meghallgatta az újságíró-tanítványokat (BÉKÉSI 1982), 1986-os könyvének esszéit, esszérészleteit főiskolai hallgatóival tanácskozva dolgozta föl (BÉKÉSI 1986a).

Az újsághírek elemzésében tipizálta a kétmondatos, hárommondatos négymondatos, ötmondatos híreket. Elsősorban a három elemből (három predikátumból, három tagmondatból, három mondatból) álló közlésegyeségek foglalkoztatták: az, ahogyan a három elem kétfelé tagolódott, s az, mik a kétfelé tagolódásnak az okai. A változatok összehasonlítása olyan szemantikai és sorrendi variánsokhoz vezetett, amelyeknek a típusaiban feltárhatta a magyar nyelvű hírszövegek tartalmi-logikai alapon megvalósuló szintaktikai lehetőségeit. Tehát az elvi változatok közül kiemelkedtek a valóságos hírfogalmazások, s a gyakori és a ritka megoldások összevethetőkké váltak. 1986-os könyve szövegeiben, szövegréseiben a híryanagokon kívül jelentős számban szerepeltek magyar esszérészletek szinte az egész 20. századból, s a példák kiegészültek lírai részletekkel, versrészletekkel. Illyés naplójegyzetei, Márai rövidszövegei, Kosztolányi írásai, Németh László gondolati építményei, neves 20. századi publicisták cikkrészletei mind-mind az ellentétes főkapcsolás típusait rajzolták ki a számára. A hírekben és az esszérészletekben kikristályosodtak az ellentétes főviszonynak és az ok-okozati alviszonynak az együttese, ezeket előbb konstrukciós formáknak, majd konstrukció típusoknak nevezte el (BÉKÉSI 1975).

(i) A 4 elemű elvi paradigma:

((Aq) de (Bp))

((Aq) de (Bq))

((Ap) de (Bp))

((Ap) de (Bq)) (BÉKÉSI 2010: 75)

Az arisztotelészi megközelítés jegyében valódi nyelvi tényekkel dolgozott, s a közölt, hallható/olvasható szövegdarabokkal a tagolódásuk/tagolásuk elvi lehetőségeit állította szembe. Kutatta a viszonyfajták és az értelmi egységek hierarchiáját, s szembeállította a valóságos hírek, esszék, gondolatdarabok elvileg lehetséges tagolódását a sajtóban közölt megoldásokkal. A „viszonyok viszonyának” (PORZIG 1962: 368–369) elvi és sorrendi lehetőségeit tipizálta, az ellentétes főviszony és a következtető vagy magyarázó alviszony együtteseiben írta le. DEME LÁSZLÓ így ismerte el BÉKÉSI eredményeit: „Békési Imrének, felnőtt tanítványaim legjobbjának küldöm [...] szeretettel és annak elismerésével, hogy a tizenegynéhány évvel ezelőtt általam a mikrokonstrukcionális irányban keresett utat a továbbfejlesztéshez ő nagyobb sikerrel találta meg a logikoszemantikus oldalon – Per aspera ad astra!” (DEME 1979: 81).

Akadtak olyan kutatók, akik arra ösztönözték BÉKÉSI IMRÉT, hogy parole-nyelvészeti eredményeiből langue-nyelvészeti következtetéseket vonjon le; mások pedig igyekeztek rábírní, hogy a konstrukciótípusok változataiból a stilisztikumok irányába haladjon tovább. Egyik készletének sem engedett BÉKÉSI: nem hagyta a szövegpéldáiban típusokká formálódó eredményeit szövegszabályokká minősíteni (= megmerevíteni, a mondatalkotás szabályainak analógiájára); és nem engedett a stilisztikai kutatás esztétikai csábításainak, az egyszerűség, a kivételes művészség vonzásának sem.

BÉKÉSI IMRE kutatásaiból FABRICIUS-KOVÁCS FERENC példájára hivatkozom.

(ii) *Beteg voltam, de te nem látogattál meg.*

„Ennek a mondanivalója nem az, hogy ’beteg voltam’, s nem is az, hogy ’te nem látogattál meg’, hanem ennek a két dolognak az egymáshoz való *v i s z o n y a*, vagyis az: „Rossz barát vagy”. Tehát akár a partner rakja össze a megnyilatkozás lineárisan tagolt három komponenséből a neki szóló információegészt, akár a beszélő tudatában megszületett véleményegész tagolódik a kifejtés során három egységre, a beszélő és a partner közti kommunikációban az az összetett mondat, hogy »Beteg voltam, de te nem látogattál meg« *e g y e t l e n m o n d a t*, s belső megszerkesztettsége végső soron nem más, mint egész voltában betöltött funkciójának a következménye” (BÉKÉSI 1977: 154; az én kiemelésem: N. L. J.).

FABRICIUS-KOVÁCS FERENC példája részlet az utolsó ítélet ikerparabolájából (Mt 25, 31–46: 43; I. BENYIK szerk. 1998; KOZMA 2002; MÁRTONFFY 2001 stb.).

(iii) *beteg voltam, börtönben voltam, és nem látogattatok meg (infirmus et in carcere et non visitastis me)*

Értelemszerű, hogy BÉKÉSI IMRE figyelmét az ragadta meg, ami célja a mondandónak, anélkül, hogy elmondaná: „Kutatási tárgyamban, az ellentétes szerkezetekben legizgalmasabb tényezők azok, amelyek nyelvileg ki sem fejeződnek, s amelyek – ráadásul – többnyire

nem is a nyelvre vonatkozó ismeretekből fakadóan vannak implicit módon jelen, hanem az arra a világdarabra vonatkozó tudásból, amelyről a vizsgált nyelvi megnyilatkozás szól. Ez az elvi – vagyis a logikát és a matematikát is figyelembe vevő – szemlélet kapott teret később egy periodikában, a PETŐFI S. JÁNossal együtt alapított és (a később bekapcsolódott VASS LÁSZLÓVAL) szerkesztett Szemiotikai Szövegtan című sorozatban; ez a szemlélet és módszertan érvényesült akadémiai doktori értekezésében: Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése (JGYF Kiadó, 1993) című könyvben, valamint a szerzőtársakkal kiadott Szövegtan és prózaelemzés (Trezor Kiadó, Budapest, 1994) c. tanulmánykötetben. [Bekezdés.] Ha egyáltalán marad valami az ötleteimből, akkor arra – azt hiszem – a »kettős szillogizmus«-nak nevezett elvi jelentésszerkezetnek van némi esélye. Ez ugyanis kiszabadítja a szillogisztikus érvelést a logikában lefutó tevékenység mindig csak egyedülnek, egyszerűnek tekintett vájatából; ezáltal kinyitja a de-viszony két oldalát, ahol is nem egy-egy propozíciót, hanem egy-egy szillogisztikus érvelés tételét-konklúzióját találjuk” (BOLLA szerk. 1999: 6–7).

3.2. Petőfi S. János munkatársa. Petőfi S. János az 1980-as évek közepén ismerte meg BÉKÉSI IMRE egyik tanulmányát (BÉKÉSI 1986b), s együttműködésükben hatott BÉKÉSI elméletére. Az már BÉKÉSI írásaiban magától értetődő, hogy a barbara típusú kategorikus szillogisztikus érvelés a nagy premissza bevonásával alakult háromtételeesség. Ez a premissa maior már Arisztotelész írásaiban gyakran feltételes formájú kijelentés; a 20. századi szövegekben olyan általános tudást fejezhetett ki, amely ritkán fogalmazódott meg (hiszen „mindenki tudta”).

„Az elvárástörő ellentétek elemzése céljára Békési által bevezetett ’szillogizmus’-ok sajátos (a logikai szillogizmusoktól eltérő) jellege többek között abban is áll, hogy azokban egymástól különböző világalkotó elemek konfigurációja jön létre többszintű beágyazás során” (PETŐFI 1996: 271). PETŐFI a tömbösödés jelentésszerkezetében megkülönböztette a performatív modális propozíció (*közlöm, kérdelem, figyelmeztetek* stb.), a (szub)világalkotó modális propozíció (*tudom, hallottam, álmodtam, feltételezem* stb.) és a deskriptív (tényállásleíró) propozíció szintjét (*cselekszik, jön, készít, kiált* stb.). A kettős szillogizmus legáltalánosabb alapjelentéseként PETŐFI fölvesz egy ET viszonyt: a valóságos szillogisztikus következtetések nyelvi fölépítésében/tagolódásában BÉKÉSI kutatásainak első felében a DE képviseli a legáltalánosabb jelentést. A kutatások későbbi eredményeiben az elemzések egyre nyelvészetibbek a kötőelemek szerint: *de hisz, de mert, de hát, pedig hát, márpedig, mégis, mégsem, de hiába mert, de legalább* stb.

Kutatói teljesítményét elsősorban a kettős szillogizmus elméletének kidolgozása emeli ki kortársai közül (BÉKÉSI 2010): nevét és az SZTE hírét angol és német nyelvű publikációi elvitték Itáliába és Németországba, Szlovákiába és Torontóba is. A kettős szillogizmus metodológiájával meg tudta ragadni az explicit (kimondott, leírt) és az implicit (kifejtetlen, odaértett) információk együtteseit. Monográfiáiban, nemzetközi és magyar folyóiratokban ismertette eredményeit, nyitrait (szlovák nyelvű!) díszdoktori előadása rendkívüli tetszetre lelt.

Tanulmányai közül kiemeljük a Spachtheorie und allgemeine Linguistik című folyóiratban közölteket: The Place of Concession in contrastive Structures (13 [2003]/2: 103–122); A theoretical-empirical analysis of restriction and concession. (14 [2004]/1: 3–17), illetve a Szemiotikai Szövegtan 19. kötetéből: The interpretation and applications of the double syllogism (BÉKÉSI 2010: 265–274). Munkáiban a kortársak közül BÁNRÉTI ZOLTÁN,

CSÜRY ISTVÁN, KERTÉSZ ANDRÁS, KIEFER FERENC, KOCSÁNY PIROSKA, TOLCSVAI NAGY GÁBOR és mások mellett ELISABETH RUDOLPH, KÁTHY DORFMÜLLER-KARPUSA, ROBIN LAKOFF, VAN DE WELDE, G. H. WRIGHT, E. R. LONGACRE, RONALD LANGACKER és mások írásaira alapozott.

Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése című kötetében jelentette meg MTA doktori értekezését (BÉKÉSI 1993). Osztatlan filológia című könyve irodalmi szövegek egy-egy helyének értelmezése a kettős szillogizmus metodikájával (BÉKÉSI 2001). Különleges kötete a pályatársakat idézi: Nyelvész mestereim. Tudománytörténeti adatok és emlékek (BÉKÉSI 2016). Nem akármilyen a névsor: Balázs János, Bálint Sándor, Bánréti Zoltán, Benkő László, Bolla Kálmán, Deme László, Fabricius-Kovács Ferenc, Grétsy László, Hadrovics László, Inczeffi Géza, Cs. Jónás Erzsébet, É. Kiss–Kiefer–Siptár, Klemm Imre Antal, Klemm Antal, Kocsány Piroška, Máté Jakab, Nyíri Antal, Péntek János, Petőfi S. János, Rácz Endre, Rozgonyiné Molnár Emma, Szabó József, Szabó Zoltán, Szépe György, Török Gábor.

3.3. Logikai, retorikai és jogi megközelítésről. Az angolszász logikai kutatásokban AVI SION (1990/1996) és JONATHAN DOLHENTY (é. n. [2001]) az összetett szillogizmusok tárgyalásában jutnak el a *double syllogism* fogalmához. A szerzők egymástól függetlenül olyan összetett kijelentések logikai elemzését végezték el. A jogi szövegek számítógépes elemzése érvényes EDWARDS-ACKROYD tanulmányában (az angolszász precedensjog alkalmazásában).

Külön is szólnunk kell az entüméma és a kettős szillogizmus rokon vonásairól és különbségeiről. A hasonlóság a „retorikai szillogizmus” vagy rövidített szillogizmus két-két tételnyi volta és a kettős szillogizmus (gyakran) kéttételes megfogalmazása között nyilvánvaló: mindkettő felhasználja a *premissa maior* általános tudását. A különbségek között feltűnő a konverzációs implikáció jelenségében is megragadható: BARTHES nem tesz különbséget explicit és implicit kijelentések között; a kettős szillogizmusban mindez nem lényegtelen körülmény.

RUZSA IMRE az entüméma és a logika szillogizmusai között jelentős különbséget lát: „Az ’enthimematikus következtetések’-et a logika is ismeri, de azért szigorúbban bánik velük, mint akár a retorika-stilisztika, akár a szövegnyelvészet. A logika ragaszkodik ahhoz, hogy a következtetés enthimematikus formájában is a logikai szerkezetből és a logikai szavak jelentéséből folyjék; illetőleg ahhoz, hogy az ’elhallgatott premisszá’-ról számot tudjunk adni” (RUZSA 1984: 63–66, 73–74).

3.4. A kutató stílusa. A nyelvészeti szövegépítés hagyománya a monográfiákban, tanulmányokban szacikkokban a nominális stílust kedveli, azaz kerüli a tartalmas igék alkalmazását. Ennek (is) köszönhető, hogy legkiválóbb nyelvészeink egy része a szövegekben nem könnyű olvasmányokkal szolgál az érdeklődőknek. BÉKÉSI IMRE e tekintetben kivételnek számít: stílusa könnyed, gördülékeny – egyszerűen jól ír.

4. Békési Imre, a kutatásszervező, a vezető. Az 1970-es évek közepétől a Tudományos Minősítő Bizottság tagjaként, az MTA I. osztályának közgyűlési képviselőjeként, a Nyelvtudományi Bizottság tagjaként, a Magyar Akkreditációs Bizottság tagjaként közvetlen résztvevője a tudományos minősítéseknek, kandidátusi, majd doktori és habilitációs eljárásoknak. Több száz filológus, nyelvész mondhatott neki köszönetet értékes tanácsaiért, tapintatos bírálatáért, a szakmai életútjának egyengetéséért: értékekre koncentráló személyiségként négy évtizeden keresztül dolgozhatott együtt a magyar filológia kutatóival.

Tanszékén 18 év alatt öt (az irodalmárokkal együtt tíz) tudományos minősítés, a Főiskolán nyolc egyetemi tanári cím, tizenöt sikeres habilitáció született. Szelíden készítette munkatársait újabb és újabb teljesítményekre. Műhelymunkában, 1984-ben köszöntötték Inczeffi Géza születésének századik évfordulóját, 1994-ben Bárczi Géza centenáriumát. Ha valakiben látott fantáziát, segítette a tudományos minősítésig, az MTA doktora címig, az egyetemi tanári kinevezésig. A magyar felsőoktatás tantervi fordulóján számíthattak rá: egyaránt tagja volt a Grétsy–Békési-, a Szalamin–Békési-, a Hunyady-bizottságnak.

Nem könnyű időszakokban, két turnusban volt intézményének első számú vezetője. Segítette munkáját a korábbi eredményes tudományos bizottsági munkája, a munka- és bérügyben szerzett tapasztalata, sajátos módon tanítói képzettsége is. A rendszerváltozás volt az első próba: legfőbb eredménye a méltánytalanul mellőzött kollégáinak rehabilitálása. A második próba a Bokros-csomaggal kezdődött, a szegedi tanítóképzés újra-indításával zárult. Mindkét megbízása után rendben adta át utódjának a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola pénzügeit.

Sikert hozott Békési Imrének a Főiskola II. sz. épületének visszaadása, a Hattyas utcai laktanyába költöztetés, a gyakorlóiskolák összevonása, a főiskolai kiadó létrehozása, megszervezése. Több mint egy évtizedig szerkesztette a főiskolai actát (AAPSZ). BÉKÉSI IMRE teremtette meg PETŐFI S. JÁNossal, majd VASS LÁSZLÓVAL a Szemiotikai Szövegtan című periodika húsz kötetét (1990–2012), több évtizedig dolgozott a Magyar Nyelv szerkesztőbizottságában. Alapító tagja az SZTE doktori iskolájának. A Magyar Nyelvtudományi Társaság választmányának 35 évig tagja, a szegedi csoportot huszonöt évig vezette.

5. A hiteles személyiség. Egyénisége erős, hangja halk volt: figyelni kellett a mondataira. (Jellemző a Darvasi Lászlónak adott interjú címe: „A gondolat halk”.) Sosem tartott frázisokból előadást: a ballagás, az évnyitó, a diplomaosztás mind-mind arra szolgált a számára, hogy az értelmiségivé válásban nyújtson útmutatást a hallgatóinak. Az interjúban újságíróknak válaszolva a mondatai aktuális témákra is reagáltak, a felsőoktatás, általánosabban a kulturális közélet alapvető problémáiban is eligazították az olvasókat. Nem volt hajlandó megbékélni a felsőoktatásból mindegyre pénzt elvonó szemlélettel.

A szerveződő Szegedi Tudományegyetem előkészületeiben a JATE és a SZOTE rektora egyenrangú félként tárgyalt vele: elfogadták az elvét, hogy az átszervezésben érték ne mehessen veszendőbe. Több évtizedig eredményesen vett részt a SZAB munkájában; a Szegedért Alapítvány tudományos-művészeti kuratóriumát huszonöt évig vezette; a határainkon túli hallgatók szegedi képzése érdekében hozta létre Sütő Andrással és Szőkefalvi-Nagy Bélával együtt a Juhász Gyula Alapítványt.

6. A kiemelkedő teljesítmény. A díjak, kitüntetések sorra-rendre tanúskodtak Békési Imre érdemeinek elismeréséről. Az állami kitüntetések a Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjéig emelték. A Szegedi Tudományegyetem 2004-ben Pro Facultate díjjal, 2012-ben Klebelsberg Kunó-díjjal jutalmazta. A kultúra civil közösségei adományozták számára többek között a Déry Tibor-díjat (1996), az Implom József-díjat (2008). Szeged városa Pro Urbe díjjal (2006), a Szegedért Alapítvány pedig fődíjával jutalmazta (2018); a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem díszdoktorává fogadta (2006). – Kötetek jelentek meg Békési Imre tiszteletére: Absztrakció és valóság. Békési Imre köszöntése (ROZGONYINÉ MOLNÁR – GALGÓCZI – NAGY L. szerk. 1996); Békési Imre (BOLLA szerk. 1999);

A mondat: kaland. Hetven írás Békési Imre tiszteletére (GALGÓCZI–VASS szerk. 2006); (A)miért főiskola a tanárképző(.)? (Tandi szerk. 2006).

7. Örökség. Kalocsai éveiről (1936–1955, 1958–1963) írta Arcok a gyerekkorból című kötetét (Papp György kitűnő illusztrációival; Szeged, 2009). Ajánlása: „Szüleim, tanítóim, barátaim emlékének”. Szegedi éveiről (1955–1958, 1963–) a Szeged című folyóirat 2021. májusi számában szóltunk (33. évf. 29–34).

Darvasi Lászlóval folytatott beszélgetésében olvasható: „igenis felelősségünk van az általunk használt szavakért. Ahogy alakul, változik életünk, egyre pontosabban kell fogalmaznunk. És ez pontosabb, differenciáltabb gondolkodást is igényel” (A gondolat halk. Délmagyarország, 1992. május).

Békési Imre öröksége kötelezi utódait a gondolatmeneteinek folytatására, a tudományos, művészeti, intellektuális és humánus értékek feltétel nélküli tiszteletére. Kulcsszavai: céltudatosság, értékörzés, megbecsülés, teljesítmény, tisztelet.

Hivatkozott irodalom

- BÉKÉSI IMRE 1975. Egy konstrukciótípus megjelenési formái. *Magyar Nyelvőr* 99: 424–438.
- BÉKÉSI IMRE 1977. A szövegszerkesztés helye és szerepe az anyanyelvi nevelésben. *Magyartanítás* 20: 154.
- BÉKÉSI IMRE 1973. Élő nyelv és nyelvészet a főiskolai képzésben. In: KÖVES JÓZSEF szerk., *Az általános iskolai tanárképzés 25 éve*. Tankönyvkiadó, Budapest. 1973: 163–174.
- BÉKÉSI IMRE 1982. *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÉKÉSI IMRE 1986a. *A gondolkodás grammatikája. Szöveg- és mondat szerkezeti elemzések*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BÉKÉSI, IMRE 1986b. Bestands- und Gebrauchsebene des Konstruktionstypus. In: HEYDRICH, W. – PETŐFI, S. J. Hg., *Aspekte der Konnexität und Kohärenz von Texten*. Papiere zur Textlinguistik 51. Buske Verlag, Hamburg. 163–173.
- BÉKÉSI IMRE 1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése. Egy modell az argumentatív szövegtípus tanulmányozásához*. JGYTF Kiadó, Szeged.
- BÉKÉSI IMRE 2001. *Osztatlan filológia*. Tiszatáji Alapítvány, Szeged.
- BÉKÉSI IMRE 2010. *A kettős szillogizmus értelmezése és alkalmazásai*. JGYF Kiadó, Szeged.
- BÉKÉSI IMRE 2016. *Nyelvész mestereim. Tudománytörténeti adatok és emlékek*. Szerk. B. FEJES KATALIN. Szegedi Egyetemi Kiadó – JGYF Kiadó, Szeged.
- BENYIK GYÖRGY szerk. 1998. *Példabeszédek. Szegedi Bibliikus Konferencia, 1997*. SZTE Kiadó, Szeged.
- BOLLA KÁLMÁN szerk. 1999. *Békési Imre*. Magyar Nyelvész Pályaképek és Önvallomások 59. ELTE Fonetikai Tanszék, Budapest.
- DEME LÁSZLÓ 1979. Rádióhírek fogalmazásáról. In: R. MOLNÁR EMMA – GALGÓCZI LÁSZLÓ – NAGY L. JÁNOS szerk., *Absztrakció és valóság. Békési Imre köszöntése*. JGYF Kiadó, Szeged. 81–89.
- DOLHENTY, JONATHAN é. n. [2001]. *Introduction to Logic. Deductive Argumentation. Kinds of Categorical. Syllogisms*. <http://www.radicalacademy.com/philindex3.htm> (2021. 05. 31.)
- FABRICIUS-KOVÁCS FERENC 1974. Nyelv és kultúra, nyelvtan és irodalom. *Magyar Nyelvőr* 98: 459–473.
- GALGÓCZI LÁSZLÓ – VASS LÁSZLÓ szerk. 2006. *A mondat: kaland. Hetven írás Békési Imre tiszteletére*. JGYF Kiadó, Szeged.

- KOZMA ZSOLT 2002. *Jézus Krisztus példázatai*. Iránytű Alapítvány, Kolozsvár.
- MÁRTONFFY MARCELL 2001. *Az újszövetségi példázatok irodalma. Poétika és teológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NAGY L. JÁNOS 1990. A megnyilatkozás nyelvi értékei. *Szemiotikai Szövegtan* 1: 29–34.
- NAGY L. JÁNOS 2020. A kettős szillogizmus működése kanonizált szövegekben. In: SZÖNYI ETELKA szerk., *Biblia: korok, módszerek, kontextusok. Írások Benyik György 68. születésnapjára*. JATEPress, Szeged. 481–491.
- PORZIG, WALTHER 1962. *Das Wunder Der Sprache*. Francke Verlag, Bern.
- ROZGONYINÉ MOLNÁR EMMA – GALGÓCZI LÁSZLÓ – NAGY L. JÁNOS szerk. 1996. *Absztrakció és valóság. Békési Imre köszöntése*. JGYTF Kiadó, Szeged.
- RUZZA IMRE 1984. *Klasszikus, modális és intenzionális logika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SION, AVI 1990/1996. *Future logic: Categorical and conditional deduction and induction of the natural, temporal, extensional, and logical modalities*. CreateSpace & Kindle – Lulu, Geneva.
- TANDI LAJOS szerk. 2006. *(A)miért főiskola a tanárképző(.)?* JGYF Kiadó, Szeged.

NAGY L. JÁNOS
Szegedi Tudományegyetem

Péntek János 80 éves

2021. július 14-én tölti be 80. életévét PÉNTEK JÁNOS, a magyar nyelvtudomány kiemelkedő személyisége, az erdélyi magyar tudományosság büszkesége, nagykövete s jó ideje már doyenje is, a kolozsvári iskola emblematikus alakja, fontos könyvek és tanulmányok írója, a tudományos közélet lankadatlan szereplője, a kisebbségi magyar lét hiteles képviselője, tudós leírója és elemzője, az anyanyelvet mindig méltósággal és bátorsággal vállaló, nagyra becsült ember, kolléga és barát. Emberséges volta, morális tartása például szolgál. Az olvasók jól tudhatják: számos méltató írás jelent meg róla. Maga is többször nyilatkozott – az utódok számára okulásul szolgáló – kor- és tudománytörténeti tényektől befolyásolt, alakított életútjáról, tudományos pályája alakulásáról. 70. évfordulója alkalmából köszöntő könyvvel ajándékozták meg tisztelői. 2015–2016-ban megjelent az a kétkötetes, Történesek a nyelvben a keleti végeken című tanulmánygyűjtemény, amely az ő változatos tematikájú írásait tartalmazza. Ennek a tartalomjegyzéke önmagában is kedvescínáló az olvasáshoz, olyan színes és változatos a kínált paletta. PÉNTEK JÁNOS írásait olvasni azonban nemcsak szakmai szempontból jár többrendbeli haszonnal. Érdemes rámutatni írásmódjának stílusára is, amely az írások mindenkorai témájától függően az igényes olvasónak a maga emelkedett választékosságával, nem ritkán költői, olykor a pátosz felé hajló voltával esztétikai örömet is nyújt. Egyik könyvének *A nyelv ritkuló légköre* a címe. Mikor először olvastam, a találó metafora megragadott. A cím utalás a tőle emlegetett, a kisebbségek körében gyakori „megfélemlített anyanyelvhasználat” következményére (gondoljunk a hazai német kisebbség 1945 utáni sorsára). A moldvai példa világosan mutatja: „[a] moldvai magyarok kétnyelvűsége a két nyelv kölcsönös szóbeliségében évszázadokon át fennmaradhatott, amikor azonban az egyik nyelv jogi státusában és standardként a másik fölé emelkedik, megállíthatatlanná válik a nyelvcsere” (2015–2016. 1: 25).

A kalotaszegi körösfői családi háztól messze út vezetett a kolozsvári egyetemi katedráig és az erdélyi magyar tudományos és közéletben betöltött vezető különböző szerepkörökig, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagságának elnyeréséig, az elismeréseit kifejező kitüntetések soráig. „Saját pályámat, melynek szintén megvoltak a kedvező pillanatai és a stagnálás vagy akár a reménytelenség időszakai, három tényező alakította. Az egyik, hogy Körösfőn, Kalotaszegen születtem, olyan nyelvi környezetben, közösségben, amely sem a nyelvet, sem a hagyományt nem muzeális értéként őrizte, hanem azt kereste, hogyan tudja általa megújítani életét” (2015–2016. 1: 195). Egész életpályájára vonatkozó megállapítása, hogy „[m]indenképpen kellett némi optimizmus és megszállottság (netán mazochizmus is) ahhoz, hogy az ember kisebbségi magyar léte mellett szakmaként is a magyarságtudományt válassza” (2015–2016. 1: 194). Hetvenévesen írta: „Sok tekintetben egyedül maradtam saját nemzedékemből, ezért is kellett és kell többet vállalom, jóval nagyobb (szak)területen, szélesebb körű elkötelezettséggel, mint amennyit jól, jó lelkiismerettel el lehet végezni” (2015–2016. 2: 334). Mert „akik kívül vannak a tudomány nemzeti intézményrendszerén, óhatatlanul túlságosan is sok mindennel foglalkoznak. Ezzel magam is így vagyok” (2015–2016. 1: 27). A kolozsvári egyetemen 2008-ban szűnt meg a státusa: „Kegyvesztett lettem, és amint lehetett, kihasználták az alkalmat, hogy megszabaduljanak tőlem” (in: BOLLA szerk. 2009. 3: 283). A „Nyugtalan számvetés hetvenévesen” találó fejezetcím jól fejezi ki azt az állapotot, amelyben a közösségéért és anyanyelvéért is felelősséget viselő tudós élte és éli életét. A nyugtalanság oka a magyarság erdélyi sorsa. Ezzel összefüggésben a szakma tekintetében például az, hogy „saját nemzedékemből nagyon kevesen voltunk, még kevesebben maradtunk meg, maradtunk itthon az átmenet időszakára” (2015–2016. 1: 10–11). Mindeme tények ismeretében még nagyobbak látjuk egyébként is kiemelkedő munkásságát. Az idézett tanulmánygyűjteményt olvasva hiteles képet kapunk PÉNTEK JÁNOS különböző tematikájú írásaiból, s érezkelhetjük, hány területen szólalt meg a szakmabelieknek szánt írásoktól az erdélyi magyar szülőket megszólító körleveléig. Nem túlzás azt mondanunk, hogy PÉNTEK JÁNOS az erdélyi magyar nyelv ügyének, tehát az erdélyi magyarságnak a mindenes szolgáloja. A kisebbségi kétnyelvűségről rengeteg tapasztalata van, hiszen ebben a közegben él, ezt is kutatja. Ezzel kapcsolatban fogalmazott így a szülőknél írt körlevelében: „[a] két nyelv ismeretének, a kétnyelvűségnek akkor van [...] haszna, ha mindkét nyelvben magas szintű, és ha annak alapja az anyanyelv” (2015–2016. 2: 19).

A születésnapi köszöntőnek nem feladata az ünnepelt munkásságának részletes méltatása. Amilyen hatalmas PÉNTEK JÁNOS eddigi, publikált formában elérhető tudományos teljesítménye, eleve lehetetlen is volna – a terjedelmi korlátok illendő betartásának iratlan szabályáról nem is beszélve – számba venni legfontosabb eredményeit. S akkor nem is szóltunk széles körű tudománysszervezői, utánpótlás-nevelő, tudáspolitikai és tudományos ismeretterjesztő tevékenységéről. Ars poetica szerűen, a tudomány művelői számára elvi fontosságú elvárásként fogalmazta meg, hogy „a tudományos vizsgálatban nincs helye sem az óvatoskodásnak, sem a lojalitás kinyilvánításának, sem az ellenszenvnek, sem a féltésnek. A lehetőségek szerint elfogulatlanok kell lennie” (in: BOLLA szerk. 2009. 3: 281).

Nagyrészt az ő nevéhez fűződik az utóbbi évek két kiemelkedő erdélyi nyelvtudományi alkotása. Röviden essék szó róluk! PÉNTEK JÁNOSnak – aki dialektológusként és etnobotanikusként indult a pályán – köszönhető nagyrészt, hogy 2016–2018-ban megjelent

a legarchaikusabb magyar nyelvjárási régióknak, a moldvainak a régóta remélt, várt háromkötetes szótára (A moldvai magyar tájnyelv szótára). Ez a magisztrális szótár tartalmazza mindazokat a moldvai magyar nyelvjárásokból/nyelvhasználatból származó szavakat, amelyeket korábban följegyeztek. A nagyrészt történeti, tehát nem friss gyűjtésű anyagot tartalmazó szótár ily módon eminensen leletmentő munka. Magától értődik, hogy tele van közmagyar szemmel nézve ismeretlen szavakkal. Közelebről nézve feltűnik a jelentésbeli regionalizmusok sokasága (a szótár ezért szemantikai, kognitív vizsgálatokra fokozottan érdemes). Követendő lexikográfiai újítást vezetett be a magyar dialektológiában PÉNTEK JÁNOS azzal, hogy a szokásos onomasziológiai rendezőelv (tehát a szavak betűrendje) szerinti szórajstromozását külön kötetben kiegészítette a fogalmi elrendezésen alapuló szemasziológiai szólistával. Körösfői gyermekkori emlékeinek köszönhető néprajzi érdeklődéséből következett, hogy az utóbbi kötetet gazdag és színvonalas, szemet gyönyörködtető, néprajzi szempontból különösen is jelentős fénykép- és rajzmelléletek sokaságával tette még értékesebbé. Ha bárki föllapozza a három kötetet, a benne látható sok-sok kitűnő, a moldvai népéletéről tájékoztató fénykép és ábra önmagában is vonzó lehet a hagyományos népi kultúra iránt érdeklődők számára. De meggyőződhet arról is, mennyi energiát, időt kellett a szerkesztőnek ráfordítania, míg az utolsó pontot is kitéhette munkája végére (ami ez esetben a bevezető fejezet lezárását jelenthette). Érdemes idéznem következő mondatait: „Több mint másfél évtizede élek egy szómúzeum bűvöletében, a moldvai magyar szavak múzeumában. A kolozsvári tanszék, amellyel egész életem összekapcsolódik, maga is egy szómúzeum, ennek egyik tárlója az a sokfiókos szekrény, amelyben a moldvai szavak cédulái állnak, és amelyekből *A moldvai magyar tájnyelv szótára* összeállt. [...] a figyelmes olvasó, a szótárt forrásként használó kutató a betűk rendjében megtalálja a régi szavak kincseit, a tárgyi és szellemi kultúra nyelvi lenyomatait, a mély értékeket őrző népi vallásosság vallomásait, a lélek nyelvi rezdüléseit, a finom érzékenységet. Az a nyolc évszázad, amely e magyar nyelvváltozat mögött áll, és különösen az elmúlt másfél évszázad kemény asszimilációs nyomása, szintén tükröződik a szótár anyagában” (2019: 16). Kell ennél beszédesebb ajánlás a szóban forgó opushoz?

A magyar nyelv Romániában (Erdélyben) című, BENŐ ATTILÁVAL társszerzőségben született könyv (2020) magas színvonalú, mintaszerű, a maga nemében enciklopedikus jellegű szociolingvisztikai összegzés, méltó lezárása a KONTRA MIKLÓS szerkesztette *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című sorozatnak. Címe alapján kizárólag nyelvi kérdésekkel foglalkozó könyvre gondolhatnánk. A kötet azonban ember (társadalom) és nyelv egymást feltételező összefüggéséből kiinduló, az (erdélyi) magyar anyanyelvű közösség történetét és jelen állapotát is sokoldalúan bemutató szociolingvisztikai szintézis. Bizonyosságul, egyszersmind tájékoztatásul megemlítek néhány témakört a kötetből: a magyarok megetelepődése Erdélyben, néprajzi tájak, reformáció és anyanyelvűség, államiságból államnélküliségbe, lélekszám, nyelvhasználati szinterek, kisebbségpolitika az oktatásban, a magyar nyelv a felsőoktatásban, névjog, a földrajzi nevek szabályozása, tanulók, pedagógusok, könyvkiadás, hitélet, elitkultúra, a szépirodalom nyelve, szaknyelvek, leépülés a 20. században, a közélet magyarnyelvűsége, kétnyelvűség, a nyelvek presztízse, kontaktusnyelvészeti kérdések, nyelvi tervezés, a magyar nyelv a kibertérben. A könyv olvastán természetesen az óhaj: jó lenne, ha eljutna mindenkihez, akit érdekel Erdély, az ottani magyarság és anyanyelve. A könyv friss, hiteles forrás a sok tudománytalansággal találkozó nagyközönség számára is! Adatainak hitelességével

és sokaságával, tárgyilagos leírásával hozzásegít a valóság talajára állítani azon olvasóit, akik illúziókat is táplálva gondolnak az erdélyi magyarok helyzetére. Hozzásegít tehát a józanabb önismeret kialakításához. Nem rejti véka alá azt sem, hogy bizony „térbeli kiterjedtségében és arányaiban [...] kimutatható a magyar népesség folyamatos nyelvcsereje és asszimilációja” (2015–2016. 1: 23).

PÉNTEK JÁNOS a nyelvi változatosság kitűnő ismerője, kutatója és támogató hirdetője: „a nyelvben minden változatnak megvan a maga szerepe, és csak ebben a teljességben igazodhat a beszélő és a közösség igényeihez, közlési szándékaihoz. Ezért fontosak a hagyományba visszanyúló és a regionális nyelvi tartalékok, a nagy nyelvi tömbök és a szórványok egyaránt, a szépirodalom mindig inspiráló nyelvi mintái, a szaknyelvek precíz terminusai. Ezek mind hozzátartoznak a nyelv gazdagságához, funkcionális teljességéhez” (2015–2016. 1: 25) – mondta 2014-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumban elhangzott ünnepi előadásában, melynek ezt a találó, szokatlanságával is figyelemfelhívó címet adta: *Nyelvünk táji változatosságának dicsérete* (i. m. 185). A szórványban élőkéről pedig azt az igazságot mondta ki: „a beszélő – utolsó közösségi kötelékeként, korábbi azonosságának utolsó jegyeként is – a maga nyelvjárásában marad meg, ameddig megmarad” (2015–2016. 1:190). Sokat tanulhatunk írásaiból az erdélyi (romániai), illetőleg általában is a kisebbségi nyelvi sorsról és következményeiről. Több írásában is foglalkozik a nyelvmegtartás és az identitás kapcsolatával. Véggkövetkeztetése: „a Kárpát-medencei magyar identitásnak nagyon fontos eleme a nyelv. Ebből következik, hogy az identitásmegőrzésnek alapvető feltétele a nyelvmegtartás” (2015–2016. 1: 347).

A szokottnál talán gyakoribb, tőle vett idézetekkel egy célom volt: hitelesen hozzájárulni az embernek és a tudósnek a jellemzéséhez.

Ő indította újra a kolozsvári egyetemen a néprajz szakot, az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának elnöke (2007 és 2014 között), a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára (1990 és 2017 között), akit a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével és Bethlen Gábor-díjjal tüntették ki, a Debreceni Egyetem díszdoktora, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet alapítója (2001), az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének vezetője, 2009 óta a Magyar Nyelvtudományi Társaság tiszteletbeli tagja, folyóiratunk nemzetközi tanácsadó testületének is tagja, mindig szívesen látott szerzője... A sort folytathatnám.

Amikor most köszöntöm őt a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében mint tiszteletbeli tagunkat, pályatársunkat, egyúttal köszönetet is mondok neki mindazért, amit a magyar nyelv sokoldalú kutatása és az erdélyi magyarság, illetve az ottani magyar nyelv vizsgálata és fenntartása érdekében tett és tesz. Szívvel gratulálunk lenyűgöző teljesítményéhez, és kívánunk neki változatlan lendületet és további sok sikert. Ő tudja legjobban, hogy ez elsődlegesen közérdekből fontos. Ezért, kedves János, nyomatékos kívánságunk születésnapodon: ad multos annos!

Hivatkozott irodalom

- BOLLA KÁLMÁN szerk. 2009. *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások*. 3. [K. n.] Budapest. (A Péntek Jánosról szóló fejezet: 278–305.)
- PÉNTEK JÁNOS 2015–2016. *Történekek a nyelvben a keleti végeken*. 1–2. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

PÉNTEK JÁNOS szerk. 2016–2018. *A moldvai magyar tájnyelv szótára*. I/1. A–K és I/2. L–ZS: Moldvai magyar –közmagyar rész. II. Közmagyar – moldvai magyar rész. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

PÉNTEK JÁNOS 2019. A hűség próbája: megmaradás a nyelvben. *Honismeret* 2019/1: 13–16.

PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.

KISS JENŐ

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Voigt Vilmos 80 éves*

Voigt Vilmost, az ELTE professzor emeritusát, azaz VV tanár urat még éppen köszönthette a Magyar Szemiotikai Társaság 2020-ban, a járványveszély miatti korlátozások bevezetése előtt személyesen, barátok gyűrűjében a Petőfi Irodalmi Múzeum Károlyi éttermében. Tudom, hogy a Magyar Nyelvtudományi Társaság is tervezett ünnepi ülést, de ezt már nem tarthattuk meg. Ezért ezzel az írással köszöntöm a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében is.

Hadd kezdjem személyes emléikkel! Előtte van az első találkozásunk, éppen 40 éve, amikor fölvételiztem néprajz szakra. Akkoriban, ha egy kétszakos bölcsész kiváló eredménnyel tanult, belső felvétellel fölvehetett egy harmadik szakot. Ez volt a szándékom. Tálasi István professzor, a Tártyi néprajzi tanszék éppen akkor leköszönő vezetője elbeszélgetett velem, és azt mondta, rendben, de kell még Voigt Vilmos tanár úr ajánlása is, aki éppen akkor vette át a Folklore tanszék vezetését. Átmentem a könyvtárba, ott Winkler Zsuzsa néninél érdeklődtem, hogy hol találom Voigt tanár urat. Én vagyok az, mondta Voigt tanár úr, aki ott ült, és éppen aláírt valamit. És szó nélkül aláírta a felvételi-met is. Nem fölvételiztetett. Semmit se kérdezett. Ha megtette volna, lehet, hogy másként alakul a sorsom, s a most következőket se írhattam volna le.

Voigt Vilmos tanár úrral 80. születésnapja kapcsán 52 perces film készült: A Mount Everest tetjén – sokféle azonosság. Voigt Vilmostal beszélget Verebélyi Kincső, rendezte: Tari János. Ezért életrajzát csak jelzésszerűen ismertetem: 1940. január 17-én Szegeden született. 1963-ban végzett az ELTE néprajz szakán, s ettől kezdve a tanszék gyakornoka, tanársegéde, docense, majd professzora, húsz éven át tanszékvezetője, a Néprajzi Intézet igazgatója, a Magyar és összehasonlító folklorisztikai doktori iskola alapítója. 2010-ben vonult nyugdíjba, azóta professzor emeritus. Voigt Vilmost a világ szinte minden részén ismerik antropológusok, folkloristák, nyelvészek; számos nemzetközi és magyar szervezet választott vagy tiszteletbeli tagja: International Association for Semiotic Studies, Folklore Fellows, European Centre for Traditional and Regional Cultures,

* Első változata elhangzott 2020. február 12-én a Magyar Szemiotikai Társaság által a Petőfi Irodalmi Múzeum Károlyi éttermében tartott köszöntésen. A további, finn és észt köszöntések a Szemiotikai Tájékoztató 2020/1. számában olvashatók: <http://www.szemiotika.hu/feltoltes/2020/02/szemtaj2001.pdf> (2021. 05. 31.)

Finn Irodalmi Társaság, Finnugor Társaság, Kalevala Társaság, Societas Uralo-Altaica, Porthan Társaság, Európai Néprajzi Társaság (SIEF), Nemzetközi Népmesekutató Társaság (ISFNR), Lengyel Szemiotikai Társaság, Reguly Társaság, Magyarságtudományi Társaság, Magyar Néprajzi Társaság, Magyar Nyelvtudományi Társaság, valamint Magyar Szemiotikai Társaság. Fontosabb kitüntetései: Ortutay Gyula-emlékérem, Scheiber Sándor-díj, Finn Oroszlán Lovagrend lovagi fokozata, Európai Folklór Érem, Pro Universitate (ELTE), Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje, a Bukaresti és a Tartui Egyetem díszdoktora, MTA Eötvös József koszorúja, Laureatus Academiae cím...

Annak a nyelvésznek, aki közelebről nem ismeri Voigt Vilmos tanár urat, úgy hátróznám meg, hogy olyan ő a néprajzban, folklorisztikában, mint Szépe György tanár úr a nyelvészetben. Nem véletlen, hogy mindvégig jó barátok is voltak, és még a szemiotika művelése is összekapcsolta őket. Voigt Vilmos tanár úrról a legjellemzőbb mondás szakmai körökben: „amiről VV tanár úr nem írt, az nem is létezik”. (Egyes források szerint Pusztay Jánostól származik a mondás.) Valóban mindannyiunkat, akik ismerjük, kedveljük, szeretjük őt, lenyűgöz az a széles, enciklopédikus tudás, amely a 20. század második felének progresszív értelmiségét annyira jellemezte. Voigt Vilmos tanár úr érdeklődésének, ismeretanyagának és ennek kreatív alkalmazásának nincs határa: számára szervesen összekapcsolódik a néprajz, a folklór és a kulturális antropológia (nem véletlen, hogy az ELTE BTK kulturális antropológia képzése is a néprajzi intézetből indult útjára), az irodalom és a művelődéstörténet, a vallástörténet, a nyelvészet, az esztétika, a műfajelmélet, a hermeneutika, a szemiotika vagy éppen a hálózattudomány, no meg persze a tudománytörténet, ami nélkül nincs tudományos haladás. De egy tudományon belül is vannak kitüntetett témái: például a skandinavisztika vagy az orosz folklór és művészettörténet. Nem kötelezte el magát egyetlen tudományos irányzat mellett sem, de láthatóan nagy hatással volt rá a 20. századi modern nyelv- és irodalomtudomány, strukturalizmus, szemiotika.

Azonban nem vált soha pusztá formalistává, legalább annyira érdeklődött a funkcionalista, pragmatista irányzatok iránt. És persze mindez sok-sok kultúrában és nyelvben. Magam legalább hat nyelven hallottam Voigt tanár urat megszólalni, könnyedén váltott egyikről a másikra, holott maradhatott volna mindig csak az angolnál. Külföldön talán ezért is értékeli sokszor jobban, mint idehaza, mert tudása mellett egyszerre előzékeny és rokonszenves az, hogy a hozzájuk legközelebb álló nyelven, esetleg éppen anyanyelvükön szólalt meg. Egyszer a világ egyik legeldugottabb részén, Mikronéziában jártam, és egy lehetetlen, alig megközelíthető szigeten lévő titokzatos kővárost kerestem fel (Ponape szigetén Nan Madolt), és erről beszámoltam egy vallásszemiotikai konferencián. Biztos voltam benne, hogy senki, soha nem hallott róla, így bármit mondhatok, újdonságként fog hatni. Az előadás után visszaültem a hallgatóság soraiba, Voigt Vilmos tanár úr mellé, aki nyomban további két amerikai publikációra hívta fel a figyelmemet. Ezen megdöbbentem. Pedig nem kellett volna, mert nála természetes az, hogy a világ bármely részéről legyen szó, rögtön hozzátesz valamilyen mitológiai, vallástörténeti, folklorisztikai vagy egyéb művelődéstörténeti adatot.

Voigt Vilmos tanár úr már nyelvészeti szakdolgozatomhoz is adott tanácsokat – emlékszem egy néprajzi tanulmányi kiránduláson az autóbuzson mellém ült és felhívta a figyelmemet témám antropológiai nyelvészeti vonatkozásaira. A néprajz szakot elvégezvén rögtön adott szövegkutatási feladatot, megkért, hogy legyek az újrainduló Magyar népköltési gyűjtemény munkatársa (meg is jelentek akkoriban a 16–19. kötetek).

Később együttműködésünk az 1990-ben alakult Magyar Szemiotikai Társaságban teljedett ki, amelynek Voigt Vilmos volt az alapító elnöke, s ezt a tisztséget máig betölti. (Magam pedig titkárként, főtítkárként segítem a munkát.) A társaság Voigt Vilmos révén széles körű szemiotikai kapcsolatrendszerrel ápol a világ szinte minden részén létező szemiotikai szervezetekkel (kiemelten a finnekkal, észtekkel, németekkel, osztrákokkal, románokkal, de amerikaiakkal, franciákkal is), és 1998-ban indított könyvsorozata (Magyar szemiotikai tanulmányok) 2021-ben az 55. kötetnél tart. Szerintem ma már nem lenne magyar szemiotika, ha Voigt tanár úr az 1990-es évek elején nem szorgalmazza és támogatja a társaság létrejöttét.

Voigt Vilmos tudományos és publikációs tevékenysége felmérhetetlen. Munkásságát szerzőként és szerkesztőként 2018-ban 75 kötet jegyzi. A Debreceni Egyetem Néprajz tanszéke 70. születésnapjára megjelentette bibliográfiáját (2010). Ebben 1960–2009 között 2194 tétel található. A Voigt Vilmos könyvészete 2. kötet 2015-ben jelent meg ugyancsak Debrecenben. Ez a második kötet a pótlásokkal együtt 2473-ra növelte Voigt Vilmos tanár úr publikációnak számát. És 2015-öt követően sincs megállás.

Valószínűleg nincs olyan filológus, aki ne ismerne legalább egy Voigt Vilmos-kötetet. De hogy munkásságának mennyire fontos időszaka az elmúlt 15 év, néhány (többnyire valóságban is) súlyos kötettel jellemezném. Teljesen átdolgozta, legalább háromszorosára bővítette a *Bevezetés a szemiotikába* című alapvető munkáját. Az első kiadás 1977-ben jelent meg a Gondolat Könyvkiadónál. A második kiadást 2008-ban jelentette meg a Loisir Kiadó. Azután megszületett Szegeden az *Alkalmazott nyelvészeti mesterfűzetek* sorozatában három mestermunkája: *Jeltudomány* (2011), *Etnoszemiotika* (2013), *Jelek és vallások* (2015). Megjelentek legfontosabb témáinak összefoglalói: *Az európai folklór* (Kornétás, 2006), *Negyvenöt év a szerelem kertjében* (Mundus, 2014), *Aquinói Szent Tamás és a mágia* (L'Harmattan, 2014), *Az európai folklór a középkor végéig* (Loisir, 2015).

Elkészült egy „csonka” trilógiája a vallástudományról: *Bevezetés a vallástudományba: A vallási élmény története* (Timp, 2004), *A vallás megnyilvánulásai* (Timp, 2006). (De biztos akad még a tarsolyában egy kötetre anyag!) A sok közül egyik kedves témájában, a mesekutatásban írt tanulmányaiból ugyancsak egy vaskos kötet állt össze: *Meseszó. Tanulmányok meséről és mesekutatásról* (MTA–ELTE, 2007-2008). Tudjuk, hogy a Világirodalmi lexikonban számos szócikk tőle származik. De hogy ezek egy külön, ugyancsak súlyos kötet is kiadnak, még csak nem is sejtettük: *A folklorisztika alapfogalmai* (Argumentum, 2014). Továbbá elkészült két válogatás filológiai-szemiotikai munkásságból: *Finnugrisztika – filológia – folklorisztika* (Debreceni Egyetem, 2018), *A jelek valóságáról – a valóság jeleiről* (Gondolat, 2019). És tudunk róla, hogy műhelyében még további nagy munkák formálódnak. S hogy egy kevésbé ismert területen is milyen mélyreható és hézagpótló munkát végzett, mutatja egyik összefoglalója: *Óizlandi irodalom és kultúra* (ELTE, 2016). Én egyébként a nyelvészeti szövegten és stilisztika számára alapvetőnek tartom *A folklór esztétikájához* (Kossuth, 1972) és *A folklór alkotások elemzése* (Akadémiai, 1972) című korábbi munkáit.

Voigt Vilmos egyik legfőbb jellemzője az intellektuális kíváncsiság: mindenről tudni, mindent értelmezni, összekapcsolni, mindennek magyarázatát keresni. Ahogy már említettem, mindannyiunkat, akik kedveljük, szeretjük, lenyűgöz ismeretanyaga. S akadnak, akik azért nem kedvelik, mert vagy irigylik érte, vagy egyszerűen kisebbségi érzésük van ennek kapcsán. Én személy szerint biztosan nem tudok annyit, mint ő, és ez bennem

nem kisebbségi érzést kelt, hanem tiszteletet, és sarkallást: lehet még többet tudni; és egyébként sem szégyen folyamatosan tanulni. Voigt tanár úr másik jellemző tulajdonsága: sajátos iróniája. Ez egyeseket zavar, pedig az irónia intellektuális jelenség. Az irónia (különösen az önirónia): felülemelkedés. Azt jelzi, hogy annyira azért nem kell komolyan venni magunkat és a világot. Pontosabban: nagyon komolyan kell tanulni, dolgozni, de semmit sem kell túlértékelni. Hogy egyesek mennyire szeretik magukat túlértékelni, azt tudjuk. Ők nehezen viselik az iróniát. Aki nem érti Voigt tanár úr stílusát, különösen iróniáját, az talán azt sem veszi észre, hogy a tanár úr mennyire törődik másokkal.

Engem is megdöbbsent, hogy mennyi rendezvényre megy el – nemcsak szerepelni, hanem másokat meghallgatni. A Magyar Néprajzi Társaság vagy a Magyar Szemiotikai Társaság programjain „magától értetődően” jelen van, de én azt is tudom, hogy a Magyar Nyelvtudományi Társaság programjait is szorgalmasan látogatja. És még mennyi helyen bukkan föl, amiről nem tudhatok, mert én nem jutok el ennyi rendezvényre. Ugyancsak fontos jellemzője, hogy pályája kezdetétől rendszeresen ír ismertetéseket, kritikákat – pedig ez a leghálátlanabb műfaj a világon, mert sehol sem jegyzik; ha dicséret van benne, az a szerzőn kívül senkit sem érdekel, ha kritika, akkor pedig következik a megsértődés. Voigt tanár úr azért ír százával, ezrével ismertetéseket és kritikákat, mert a tudományos közélet, kommunikáció elengedhetetlen részének tartja az ismeretek terjesztését és a reflektálást. Ezt a tevékenységét követni se nagyon lehet, én például több évvel egy könyvem megjelenése után találtam rá egy ismertetésre egy egészen eldugott helyen. Az ismertetés bizony odafordulás, odafigyelés, hatalmas empátia. Különösen manapság, amikor naponta kiderül, hogy a kollégák alig ismerik egymás műveit, hivatkozni pedig csak arra hivatkoznak, amire/akire „kötelező” hivatkozni... Érdemes ebből a szempontból megnézni Voigt Vilmos hivatkozásait!

Valamit még hozzá kell tennem, mert ezt az emberi oldalát kevesen ismerik. Sokat utaztam vele külföldi és hazai konferenciákra. Voigt tanár úr mindenkire odafigyel, de soha nem mond rossz véleményt másokról. Ha sejtetően nem a legjobb a véleménye, vagy eltereli a szót, vagy elhallgat, vagy esetleg alig láthatóan (nem bántóan) legyint. Egyszer éles helyzetben tapasztaltam konfliktuskezelő módszerét. Nagy vihar tört ki két ember között egy konferencián, éles szavak röpködtek, óriási volt a turbulencia. Ekkor Voigt tanár úr felállt, és a konferencia eredeti témájához kapcsolódó nyugodt, hosszú fejtegetésbe kezdett. Mindenki elhallgatott, kicsit talán azt várva, hogy mire fut ki ez a hosszú hozzászólás. Semmire nem futott ki. Mire végére ért, már lecsillapodtak a kedélyek, és mindenki nyugodtan ment kávézni.

Meg kell említeni Voigt Vilmos iskoláját. Mások jobban értenek hozzá, én talán úgy határozom meg, hogy szerves folytatója az Ortutay Gyula által alapított budapesti folklór iskolának – erős szövegkutatói, szövegkritikai jelleggel, de nagyon nehéz lenne csak egyiket jelzővel jellemezni. A lényeg, hogy van Voigt-iskola, sok-sok tanítvány, doktorandusz (és doktor), akik tanáruknak, mesterüknek tartják. Én is tanár úrnak szólítom a mai napig, ahogy itt is tettem, s kívánok ezen a helyen is boldog születésnapot!

BALÁZS GÉZA

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Partiumi Keresztény Egyetem

Fábián Zsuzsanna 70 éves

Fábián Zsuzsanna a magyarországi italianisztika egyik legismertebb és legelismertebb személyisége, lexikográfusként a „betűrendbe rendezett világegyetem”¹ kutatója. Családi indíttatásból – a köztiszteletben álló tudós, Fábián Pál professzor lelkétől lelkezett – és a sors akaratából korán megnyilvánult a bölcsészettudományok és a nyelvek iránti vonzalma. 1968 és 1973 között az ELTE olasz–német szakán folytatott tanulmányai kitűnő minősítésű befejezése után előbb rövid ideig az Akadémiai Kiadó Szótárszerkesztőségében dolgozott, ahol – a Kosztolányi Dezső Szótárat lapozgatok című írásában leírtakhoz hasonlóan – gyorsan megtapasztalta, hogy a szótárnál nincs „gazdagabb, élőbb, lelkesebb valami”, mert benne van a múltunk, a jelenünk és a jövőnk, benne van az életünk, a halálunk, egyszerűen benne van a sorsunk. Fokozatosan tudatosult benne, hogy a szótár a hétköznapi emberek számára is szimbolikus értékű, fontos kiadvány, igazolva ezzel Constantin-François Volnay (1757–1820) francia filozófus, orientalista, akadémikus máig igaz mondását, amely Pierre-Claude-Victor Boiste 1800-ban Párizsban kiadott *Dictionnaire universel de la langue française* című híres szótárának címlapján olvasható: „Egy nemzet első számú könyve nyelvének szótára.” A szótárak „lapozgatása”, tanulmányozása és szerkesztése során elsajátította azt a hatalmas lexikográfiai és metalexikográfiai tudást, amelyet sajnos a magyarországi nyelvész-társadalom egy része – némileg szembenézve a nemzetközi irányadó áramlatokkal, talán a kellő ismeretek vagy a társadalmilag azonnal hasznosuló eredmény, sikerélmény megtapasztalásának hiányából fakadóan – a mai napig nem értékeli megfelelően.

A szavak, a szólások, a nevek és a szótárak szeretete, vonzása elkísérte több évtizedes oktatói és kutatói pályáján, ami érintette az olasz leíró nyelvészet több területét, a lexikológiát, a lexikográfiát, a vonzatkutatót, a frazeológiát, a névtant, a szociolingvisztikát, valamint az olasz–magyar kapcsolattörténetet. 1973 és 1988 között előbb a JATE (ma SZTE) Olasz Tanszékén, majd azóta az ELTE Olasz Tanszékén diákok hosszú sorát vezette be – a tanársegédi fokozattól az egyetemi tanári fokozatig jutva – a nyelvészet, azon belül is elsősorban a lexikológia, a frazeológia, az onomasztika és a lexikográfia rejtelmeibe. Lelkiismeretes oktatói, oktatásszervezési munkája mellett több szótárt – útszótárt, vonzatszótárt, szólásszótárt stb. – írt vagy szerkesztett, és jól ismertek e gyakorlati tapasztalaton alapuló elméleti, metalexikográfiai tanulmányai is. Az utóbbi években ő a magyar felelőse a firenzei Crusca-Akadémia által koordinált, nagyszabású projektnek (Osservatorio degli Italianismi nel Mondo, OIM), amelynek célja az olaszból nyolc európai nyelvbe átkerült „italianizmusok” elektronikus adatbázisban való bemutatása. Az anyanyelvével és az idegen nyelvekkel való elmélyült, igényes kapcsolat számára egyszerre nagy odaadással üzött kenyéradó foglalkozás és felüdülést hozó varázslatos időtöltés. Mert Kosztolányinak a *Nyelv és lélek* című tanulmánykötetében megfogalmazottakkal együtt vallja ő is, hogy „a nyelv varázsa [...] éppen az, hogy telis-tele van emberi tartalommal, letűnt nemzedékek életével, okos és ostoba emberek szellemével, akik az indulat hevében nyűtték és

¹Anatole France határozta meg így a szótárt *La Vie littéraire* című, 1921-ben megjelent művében.

rontották szavait, s úgy hagyták ránk, az érzés megindító szeszélyével együtt. [...] Minden szó ereklje. [...] Családi emlékek évezredes kincstára az élő nyelv. Azért tudunk rajta beszélni, mert hasonlít hozzánk: éppoly eleven és gyarló, mint mi. Édes hibái többet érnek a tökélynél. Jellemezhetjük vele magunkat, kik szintén hibákkal vagyunk teljesek. Szólásai körülhatároltak, de rugalmasak is, annyira tágíthatók és szűkíthetők, hogy lelkünk egész gazdagsága beléjük fér.”

Fábián Zsuzsanna lelke különösen gazdag, hisz abban nem egy, hanem három nyelv szavai, szólásai, nevei is kölcsönös vonzalomban férnek meg egymással. E vonzalmát mindennél jobban mutatja az elmúlt évtizedekben készült több mint 226 tudományos publikációja és 635 hivatkozása, itthon és külföldön tartott több tucat előadása, 7 vendégtanári meghívása (Turku, Róma, Firenze, Padova, Udine), társasági tagságai (Magyar Nyelvtudományi Társaság, Modern Filológiai Társaság, Associazione Internazionale di Studi di Linguistica e di Letteratura Italiana, Società di Linguistica Italiana, MTA Köztestület, MTA I. osztálya Nyelvtudományi Bizottsága Szótári Munkabizottsága), szerkesztőbizottsági tagsága (Rivista Italiana di Onomastica, Nuova Corvina, Névtani Értesítő). Munkásságát több kitüntetéssel ismerték el: Kiváló munkáért (1985), Széchenyi Professzori Ösztöndíj (2000–2003), „ELTE Pro Universitate Emlékérem” arany fokozat (2010), Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozata kitüntetés (2020).

A fenti gondolatok vezérfonala a *vonzás*, *vonzódás*, *vonzalom* fogalmak köré szövéődött. A lexikológián, a lexikográfián, a frazeológián túl ünnepeltünk vonzódási köre az utóbbi időben egyre inkább a névtan irányába szélesedett ki. A nevek világának kutatása izgalmas és vonzó nemzetközi kutatási távlatokat nyitott számára. A nyelvtudomány egyik legantropomorfbab területén folytatott igen aktív kutatásai során tudatosan tartja szem előtt Goethe örökbecsű sorait:

Az embereknek nevet adtok,	Ihr sucht die Menschen zu benennen
És a nevekkal nagyra vagytok,	Und glaubt am Namen sie zu kennen.
Pedig a lélek zugain	Wer tiefe sieht, gesteht sich frei,
Valami mindig <i>anonim</i> .	Es ist was Anonymes dabei.

Köszöntésem végén fontosnak tartom elmondani még, hogy Fábián Zsuzsannához ötven éves ismeretség, szoros szakmai együttműködés és – ami mindezeknél fontosabb – őszinte barátság fűz, akinek műveltsége, széles körű tájékozottsága és nyitottsága mindig lehetővé teszi, hogy a nyelvészeti kérdéseken túl az élet megannyi kérdéséről is mély eszmecsereket lehessen folytatni. Amikor megköszönöm neki több évtizedes kollegialitását, segítőkészségét és barátságát, 70. születésnapja alkalmából egyben őszinte szívvel kívánom, hogy mindannyiunk örömeire és megelégedésére még nagyon sokáig éljen és alkosson erőben, egészségben a szótárak, szólások, nevek és az olasz kultúra vonzásában. PER MOLTI ANNI ZSUZSA!

BÁRDOSI VILMOS
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem